

ОДНОС УПОТРЕБЕ ДИЈАЛЕКАТСКИХ И СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКИХ ФОРМИ У ГОВОРУ МЛАДИХ У СИРИНИЋУ¹

Сажетак: У раду се као алтернатива традиционалној дијалектологији спроводи истраживање говора младих у једној од мање урбаних средина на подручју призренско-тимочке дијалекатске зоне. Рад представља наставак истраживања говора младих у Сирињићу и присуства стандардног српског језика у њему. Стандард у говор младих доспева из медија, поред тога што су говорници њему изложени од почетка свог образовања. У раду су анализирани акценатски систем, перфекат и футур први. Идентификовани су облици пореклом из стандардног српског језика и њихови дијалекатски еквиваленти. Искази у којима се јављају стандарднојезичке црте подвргнути су квалитативној анализи. Промене у акценту јављају се у вези с присуством других стандарднојезичких црта у истом исказу. У перфекту се стандард бележи у делу радног глаголског придева у множини, док у 3. л. мн. опстаје дијалекатско начело по којем се изоставља помоћни глагол. Стандардне форме у футуру првом заступљене су само у двама исказима који су интонационо маркирани, те упућују на додатни смисао исказа. Анализа акценатског система и облика футура првог указује на то да је постојаност дијалекта у испитиваној грађи висока, а да је употреба стандардног српског језика у њој најчешће интонационо и тематски маркирана, што значи да се може говорити о диглосији. Насупрот томе, разградња у 3. л. мн. перфекта у којем опстаје дијалекатско начело да се не користи помоћни глагол, док се у радном глаголском придеву користи стандарднојезички наставак указује на постојање промене у говору млађих саговорника, тако да је истраживање њиховог говора од значаја и за откривање развојних тенденција у дијалекту.

Кључне речи: говор младих, сирињићи говор, стандардни језик, акценат, перфекат, футур први, промене у дијалекту

1. Увод

У раду се као алтернатива традиционалној дијалектологији – према којој се идеалним говорницима сматрају они рођени и одрасли у месту које се истражује, немају формално образовање и који су мале мобилности (Белић, 1905: ХСVIII–ХСIX) – спроводи истраживање говора младих у једној од мање урбаних средина на подручју призренско-тимочке дијалекатске зоне. За ово истра-

¹ Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200170 од 05.02.2021.

живање користи се, такође, и алтернативна методологија прикупљања података и њихове обраде. Наместо интервјуа са изворним говорницима у којем се подстиче њихов што дужи наратив, користи се спонтана конверзација. Када је о анализи реч, осим што подразумева опис контекстно условљених варијабли које утичу на појаву нетипичних форми у оквиру испитиваних категорија, она садржи и њихову квантитативну обраду.

1.1. Млађи саговорници у дијалектолошким истраживањима

У радовима који се баве дијалектима често се разматра и однос традиционалне и урбане дијалектологије (о потоњој в. нпр. Бугарски, 2009), најчешће представљен као сучељавање.² Данас се више пажње посвећује градским говорима, а постоје и растуће тенденције ка испитивању говора младих. Према Т. Трајковић, методама урбане дијалектологије у целини је истражен говор Новог Сада (Бошњаковић и др., 2009), док су на територији призренско-тимочке области студије говора града знатно ређе у односу на традиционалне дијалектолошке (Трајковић, 2017: 93). Иако постоје и истражени говори неких градова на овом подручју,³ како Ж. Бошњаковић (Бошњаковић, 2009а: 50) истиче, мали број њих се доследно користи методама урбане дијалектологије и најчешће притом само упућује на разлике у говору између млађих и старијих.⁴

Узимајући у обзир дијалектологију у целини – и урбану и руралну – дијалектолошка истраживања покривају све старосне групе. Међутим, изостају истраживања млађих говорника у руралним или мање урбаним срединама. Њихов говор посматра се као различит од онога што се сматра аутентичним јер не задовољавају традиционалне дијалектолошке критеријуме и изоставља се из традиционалног описа. У истраживањима дијалекатских промена пак пажња се усмерава пре свега на град као на њихов извор. Трајковић наводи „Сигурно је да промене у дијалекту настају под утицајем екстралингвистичких фактора, којима су, заправо, најпре изложени урбани говори. Те промене се из центра полако шире ка периферији, затим ка ближем сеоском залеђу, а онда и ка даљим селима“ (Трајковић, 2018: 176). Може се претпоставити да урбанизација села, постојање барем основношколског образовања у њему, већа мобилност и приступ медијима директно утичу на промене у говору младих и на руралном подручју. Испитивања ванлингвистичких фактора који утичу на говор била би од велике вредности када би се радила на већем узорку говорника и обухватила шири простор. У овом раду је испитивање ограничено на лингвистички опис. Оно што се из угла лингвистике може испитати јесу језичке особености говора

² Ређе се може наћи и да традиционалну и урбану дијалектологију треба посматрати као комплементарне (Бошњаковић, 2016: 112), пре свега због примене различитих методологија, али са истим циљем – описом једног говора.

³ На пример Ђаковица (Стевановић, 1950), Лесковац (Михајловић, 1977), Ниш (Тома, 1998), Власотинце (Станковић, 1997) и Прешево (Трајковић, 2015).

⁴ Данас је ово подручје посебно инспиративно за испитивање диглосије (нпр. Трајковић, 2018, Трајковић/Михајловић, 2020) и говора младих у градовима (нпр. Јањић, 2011, Јањић/Чутура, 2012).

млађих на селу, сличности и разлике у односу на изворни говор, као и актуелне промене у њему.

2. Претходно истраживање

Рад представља наставак испитивања вернакулара⁵ млађих говорника сиринићког говора.⁶ У раду Реџић (2021) анализирана је употреба стандарднојезичких форми у деклинацији именица и личних заменица. Истраживање је показало да су дијалекатске форме бројнице и постојаније: у укупном узорку регистрованих именица пропорција стандарда и дијалекта износи 7:13, код личних заменица 9:20 (Реџић, 2021: 291, 294). Закључено је да је компетенција саговорника у употреби стандардног српског језика у оквиру ове категорије висока, будући да је била добро разграничена од дијалекатских форми, односно није забележена појава интердијалекатских форми (Реџић, 2021: 295–298). Познавање двају варијетета говорнице користе у различите комуникативне сврхе.⁷ Стандарднојезичке форме се проналазе у посебно стилизованим исказима који се препознају по интонацији или као средство за емфатичко истицање, у комбинацији са логичким акцентом. Оне су присутне и у исказима који су тематски маркирани (у конкретној грађи теме су биле филм и модерне реалије попут технологије). Поједине стандарднојезичке црте јављају се у оквиру идиоматских израза које говорници перципирају као целину са јединственим значењем због чега мање или уопште не примећују да се у оквиру њих служе формама нетипичним за свој уобичајен говор (Реџић, 2021: 293–294).

3. Предмет и циљеви рада

Предмет рада је анализа акцента, перфекта и футура првог у сиринићком говору на материјалу млађе популације у Сиринићу.⁸ Циљ рада јесте процена односа употребе дијалекатских и стандарднојезичких форми, затим и поређење добијених резултата са резултатима претходног истраживања на истој грађи.

⁵ Термин *вернакулар* (Labov, 2006: 86) у овом раду користи се са прилагођеном дефиницијом из претходног истраживања (Реџић, 2021) и односи се на говор младих као различит од изворног говора при чему се подразумева да га „чине језички обрасци усвојени најраније у породици заједно са обрасцима из других варијетета прихваћених у току школовања, језичког контакта и путем медија“ (Реџић, 2021: 286–287).

⁶ У овом раду се користи иста грађа као и у Реџић (2021) и испитује се истим поступцима како би се резултати могли међусобно поредети.

⁷ Најчешће се ради о преношењу додатог смисла попут ироније, хумора на исти начин на који би се у свакодневном разговору могао у те сврхе употребити жаргон, професионална терминологија и сл. Оваква употреба различитих варијетета већ је примећена у литератури: „Even within fixed interlocutor and situation arrangements, speakers use register, language, or dialectal features as resources for conveying meaning“ (Ervin-Tripp, 2002: 48).

⁸ О разлозима за одабир категорија в. одељак 6.

Могућност испитивања промена у дијалекту Т. Трајковић види у поређењу урбаних и руралних варијетета истог говора: „уколико већ постоји опис изворног народног говора, а затим и опис његове градске варијанте, дијалектолог би био у могућности да упоређивањем ових резултата покаже тенденције у даљем развоју базичног дијалекта на датом простору“ (Трајковић, 2018: 176). Анализа у овом раду врши се и ради процене могућности изучавања таквих тенденција на основу говора младих у руралном, односно мање урбаном месту и поређења њиховог говора са изворним.

4. Сиринићки говор

Сиринићки говор један је од говора призренско-јужноморавског типа који Р. Младеновић издваја у засебан део: косовско-метохијско-сиринићки поддијалекат (Младеновић, 2013: 405–406). Жупа Сиринић налази се на северним обронцима Шар-планине, у горњем току реке Лепенац. Чини је шеснаест села од којих пет има мешовито становништво, српско и албанско. У њима су Срби већинско становништво, док постоје и четири села која су само албанска (Младеновић, 2019: 62–63). Поред осталих прилика, и језичка ситуација је специфична; ради се о острву српског језика који контакт са српским ван локала има углавном само преко медија, евентуално у контакту са Србима на северу покрајине.

Сиринићки говор је детаљно описан у монографији „Говор северношар-планинске жупе Сиринић“ (Младеновић 2019). Описом су пре свега обухваћени фонетско-фонолошки и морфолошки систем, а поред тога, у њему се могу наћи и значајни делови који се односе на (морфо)синтаксу.

5. Грађа и методологија

За материјал је коришћен узорак спонтаног говора двеју говорница у двадесетим годинама. Састоји се од укупно 5480 речи. Реч је о њиховој конверзацији са истраживачем и једним говорником који се служи стандардним српским језиком који се из анализе искључују. Иако је истраживач присутан, он не поставља питања нити разговор усмерава на одређену тему, већ у њему учествује равноправно са осталима, служећи се испитиваним вернакуларом. Саговорник који се служи стандардом близак је са својим саговорницама којима је познато да се он увек служи другим варијететом, те се не очекује да, сем мањег присуства акомодације у комуникацији⁹, његово учешће у разговору утиче на креацију посебне комуникативне ситуације. На основу тога се може претпоставити да материјал има вредност спонтане језичке продукције.¹⁰ Не-

⁹ О теорији акомодације у комуникацији (Communication accommodation theory) в. Dragojevic i dr., 2014.

¹⁰ На значај говора у којем говорници не усмеравају пажњу на његову форму, тј. на своју продукцију, већ на његов садржај за квалитет грађе истичу многи истраживачи (нпр. Белић, 1905: XXXIV, Labov, 2002: 85)

достаци овакве грађе огледају се пре свега у немогућности подробније синтаксичке анализе због кратких и/или елидираних исказа, као и немогућности фонетско-фонолошке анализе јер аудио-запис није рађен у за то идеалним условима. Такође, рад је заснован на малом узорку, па се закључци у њему не могу генерализовати за говор младих у испитиваној средини, али се ипак овај рад као студија случаја може узети за полазну тачку и усмерење за даља и опширнија испитивања.

Анализа у овом раду укључује идентификовање стандарднојезичких црта у одабраним категоријама и проналазак њихових дијалекатских еквивалената¹¹. Одређује се квантитативни однос стандарда и дијалекта са циљем да се укаже на фреквенцију једног варијетета у односу на други, док квалитативна анализа исказа у којима се јављају стандарднојезичке форме има за циљ опис услова у којима се оне користе. Квалитативна анализа исказа врши се испитивањем унутрашњих (лингвистичко окружење црте) и спољашњих (социјалних¹² и ситуационих (реципијент, тема, пажљив говор, познатост контекста и формалност/стил)) варијабли које корелирају с појавом стандарднојезичког облика у исказу (Finegan/Biber, 2002: 235).

6. Анализа

У претходној анализи одабране грађе примећено је да се у вези са појединим променама на морфолошком плану јављају и неке фонетске (сегментне и супрасегментне) особености (попут промена у интонацији, Рецић, 2021: 296). Квантитетски ограничен корпус и грађа која није документована у условима какве захтевају софтвери за обраду говора онемогућавају приступ фонетској анализи, па о њој неће бити речи у овом раду. Ипак, овом језичком нивоу припада и акценат, а он је у сиринићком говору једноставан и може бити предмет анализе.

На морфолошком плану испитана је само именска флексија, па је за целовита сазнања о присуству стандарда у дијалекатском материјалу неопходно пажњу посветити и другим врстама речи, односно другим морфолошким и морфосинтаксичким облицима. Перфекат и футур први довољно су формално дистинктивни у односу на стандардни српски језик и у испитиваној грађи заступљени.

¹¹ Услов да се нека реч сматра дијалекатским еквивалентом пронађеним у стандарднојезичкој форми јесте да се са њоме поклапа према свим категоријама релевантним за облик у којем је забележена (род, број, лице итд.). О томе да ли је неки облик дијалекатски суди се на основу описа изворног сиринићког говора (Младеновић, 2019).

¹² Социјалне варијабле (пол, етничитет, социјални статус, порекло итд.), иако од великог значаја за истраживања овог типа, у овом раду се не испитују због малог узорка, али и због тога што су сви учесници у разговору чланови шире породице (Рецић, 2021: 296).

6.1. Акценат

„У сиринићком говору пенултимски ритамски акценат у именској и глаголској флексији у потпуности је стабилисан“ (Младеновић, 2019: 81).¹³ Његова природа је експираторна, а евентуална квантитетска варирања последица су прагматичке употребе акцента и интонације у комуникацији (Младеновић, 2019: 81–95). Захваљујући пре свега несложеној дистрибуцији, промене у акценту веома су изражене и приметне. Акценатске прилике забележене у грађи могли бисмо назвати интердијалекатским облицима¹⁴, због тога што тонска природа остаје неизмењена, док се место акцента мења, тако да заправо не припадају ни локалном говору ни стандарду. Број оваквих примера је мали – од укупно 3534 акцентованих у 41 речи место акцента је умерено у односу на типичан пенултимски акценат. Речи са интердијалекатским местом акцента чине 1,2% комплетног узорка.¹⁵ У укупан број улазе поједине речи које се више пута понављају, а то су лична имена историјских личности (Стэфан Немања), фиктивних ликова (Волдемор, Вулверин) и – имена мачака која су пореклом антропоними (Марија, Софија, Оливер). Њихова појава корелира са појавом других стандарднојезичких црта у исказима у којима се јављају, односно у вези је са лингвистичким окружењем. У примеру (1), осим прозодијских карактеристика, употребљен је беспредлошки посесивни генитив (*двор Стефана Немање*) наместо у сиринићком уобичајеније предлошко-падежне конструкције од + општи падеж, али и стандарднојезичка форма радног глаголског придева (о томе в. у 6.2.), заједно са упитном заменицом *шта* место *што*, једином која се у тој функцији користи у сиринићком говору (Младеновић, 2019: 472–473). Исти је случај и са речима са интердијалекатским акцентом које се јављају у оквиру стиха (пример 2).

1) Приказивали, штá бéше, двóр Стéфана Нéмање.

2) Глé га Óливер колíки је, нáрасла је прóја мíшу до колéна.

Место акцента промењено је и код појединих заједничких именица. За разлику од личних имена, ове именице се у материјалу са промењеним местом акцента јављају независно од других чланова исказа. Највећи број њих може се сврстати у термине (пример 3) или лексеме са прецизно одређеним референтом у датом контексту (пример 4). Код лексема *свећице*, *кесице* (примери 4, 5) може се приметити и да се ради о изведеницама деминутивним суфиксом *-ица*, који је нетипичан за сиринићки говор,¹⁶ што значи да промена места акцента

¹³ Прилози „имају акценат на ултими или пенултими“ (Младеновић, 2019: 88), по правилу на пенултими када је последњи слог отворен, те се може уочити тежња ка пенултимском акценту и код ове врсте речи (Младеновић, 2019: 88–89).

¹⁴ Термин *интердијалекатски облик* на наведен начин дефинише Тома према Традгилу (Тома, 1998: 433).

¹⁵ У речима са промењеним местом акцента забележена су два глагола *нарасти* (тј. његов радни глаголски придев *нарасла*, пример 2) и *молити* (у футуру *молићу*, пример 11) и један прилог *уживо* (пример 11), док све остале примере чине именице.

¹⁶ Типичан деминутивни суфикс у говорима призренско-тимочке зоне, самим тим и у Сиринићу, јесте суфикс *-че* „који није ограничен првенствено на означавање младунчади и младих

ипак прати реч која садржи елементе стандарда. Међу овим лексемама има и случајева акомодације: исказом у примеру (5) говорница се обраћа свом саговорнику који се служи искључиво стандардним иако познаје и локални говор. У овом примеру препознаје се вертикална акомодација у комуникацији¹⁷ која је притом и краткотрајна. Говорница се у следећа два исказа упућена истом саговорнику исправља и изговара исту реч са акцентом на пенултими (*У дђм кад сам ти ставђла дђве кестђце*).

3) И ђма ђнај сђмострел.

4) Сам купђла сђђнице за тђрту.

5) Кђсице [за чај] нђси вђдио.

Употреба акцента везује се пре свега за појаву других стандарднојезичких црта, односно промена места акцента се јавља као пратећи елемент других стандарднојезичких црта у говору. То је најочигледније у примерима са стандарднојезичком деклинацијом (пример 1), међутим, и остали примери могу се везати за стандард на основу тога што њему припадају лексички или творбено. Ово указује на то да говорнице праве разлику између варијетета и на другим језичким нивоима и поднивоима. Ипак, они су нешто мање снаге, будући да се на њима може наћи и пенултимски акценат.

6.2. Перфекат

Перфекат се у сиринићком говору гради од помоћног глагола *бити* и радног глаголског придева, осим у 3. л. оба броја која су увек без помоћног глагола (Младеновић, 2019: 674–675). Исти распоред употребе, односно изостављања помоћног глагола у перфекту постоји и у македонском (Friedman, 2002: 37, Миђска-Томић, 2006: 337). Како славистичка, тако и балканистичка истраживања дотичу се питања (факултативне) употребе помоћног глагола у перфекту. Промене у систему претериталних облика у словенским језицима довеле су до губитка помоћног глагола у свим лицима, нпр. у руском, до његовог чувања у свим лицима, нпр. у словачком, или до факултативне употребе како је нпр. у српском или бугарском. Из балканистичког угла испитује се веза перфекта без помоћног глагола у вези са евиденцијалношћу у бугарском (исп. нпр. Sonnenhauser, 2013), а постоје и слична запажања и у вези са крњим перфектом у савременом српском језику (Meermann, 2015). Будући да у сиринићком говору „Оваква морфологизација облика [изостављање помоћног глагола у 3. л. оба броја – А. Р.], заправо, блокира присуство крњег перфекта“ (Младеновић, 2019: 675), нема услова за испитивање посебних значења и употребе у вези са изостављањем помоћног глагола.

припадника различитих групација, већ је у великој мери заступљен у функцији означавања „умањених“ предмета и објеката у ширем смислу. [...] Поред тога, суфикс – *че* се у овим говорима издваја као општи деминутивни суфикс и због своје могућности да се везује за основе именица сва три рода“ (Радић, 2018: 80).

¹⁷ Вертикално прилагођавање у теорији акомодације у комуникацији односи се на социјалну вредност, тј. престиж варијетета, при чему се стандарду обично приписује виша вредност (исп. Dragojević i dr., 2014: 37–39).

Радни глаголски придев (РГП), који је део перфекта, у множини има један наставак за сва три рода *-ле*,¹⁸ па се овај део истраживања тиче пре свега односа употребе дијалекатских и стандарднојезичких наставака у РГП. Разлика између сиринићког говора и стандардног српског језика у множини РГП јесте минимална: наставак *-ле*, који је у Сиринићу јединствен, постоји и у стандарду, с применом ограниченом на женски род множине. Уколико би се изузели облици перфекта множине на *-ле* када реферишу на женски род (пример 6), због тога што су идентични као у стандарду, однос стандарда и дијалекта у овој категорији износио би 9:13¹⁹. Могла би се у тим примерима претпоставити стандарднојезичка конгруенција у роду. Међутим, на основу тога што у материјалу доминира локални говор и што су у примерима попут (6) сви остали чланови исказа дијалекатски,²⁰ а сам исказ упућен другој говорници сиринићког говора, нема агрумената у прилог тој претпоставци; реч је о дијалекатском облику који се поклапа са стандардним. Наставак *-ле* не само да је неутралан, већ је једини у сиринићком говору, па би са рачунањем пређашње поменутих случајева однос био 9:19, а проценат стандарднојезичких црта у перфекту износио 32%. Код употребе стандарднојезичких форми у перфекту множине може се приметити корелација са једном од ситуационих варијабли пронађених и у деклинацији именица и личних заменица (исп. Реџић, 2021: 296–297), темом разговора, која је у овом случају филм²¹ (пример 7). Када је реч о унутрашњим факторима, тј. о лингвистичком окружењу, и у вези са РГП примећена је у појединим исказима специфична интонација употребљена са циљем да пренесе додатно значење. Тако екскламативни исказ у примеру (8) указује на саркастичан коментар.

- 6) Жими тї, знаш к[ак]о ме обрадова́ле овеј гризїне, нєсам ги јєла стó годїне.
- 7) Пóшто кад иза́шли гóре видео óн се опоравља му се кóжа и свє то.
- 8) У срѣдњи вѣк не причáли уóпште!

¹⁸ Особине радног глаголског придева у сиринићком говору диференцијалне у односу на стандардни српски језик бројне су. „Комбинација наставака у јд. м. р. специфична за сиринићки говор, непозната је ни [sic] у једном другом говору“ (Младеновић, 2019: 679) и укључује како призренско-јужноморавску иновацију *-ја* (*зборѣја*), тако и наставак *-оў* (*мо́гоў*), у којем је /ў/ последица развоја финалног *-л*, док је /о/ последица лабијализације основинских вокала *-а* и *-е*. Финално /ў/ може бити и факултативно, па се као наставак често јавља и само *-о*. Будући да у једнини кључну улогу има род, а у раду се анализира говор особа женског пола, материјал није погодан за испитивање употребе наставака у једнини у РГП, али је ипак могуће истражити варијацију на плану употребе множинских наставака.

¹⁹ Наведени бројеви и пропорције односе се пре свега на наставак у РГП, али се под њим подразумева перфекат због тога што има примера 1. и 2. лица множине перфекта у којима дистинкцију у односу на стандард чини наставак за РГП, али и примера 3. л. мн. које се састоји само од РГП, односно нема помоћни глагол, али као такво у Сиринићу представља перфекат.

²⁰ Уобичајена поштапалица у сиринићком говору *жими ти*, екавски рефлекс јата *нєсам*, енклитички облик личне заменице за 3. л. мн. *ги* и општи падеж у партитивној синтагми *сто године*.

²¹ У деловима разговора који су се тicali филмова и тема сличних њему попут серија забележен је већи број стандарднојезичких црта у претходном истраживању, па је филм препознат као једна од тема која елицитира више форми из стандардног језика, какав је случај и у наведеном примеру.

Међутим, на тај начин се може објаснити употреба четири од девет пронађених примера, док се осталих пет проналазе у исказима који нису ни на који начин маркирани (пример 9). Осим тога, забележен је и исказ у којем се јавља мешање стандарднојезичких и дијалекатских облика РГП у 1. лицу множине (пример 10). У примеру (10) првим обликом перфекта говорница реферише на себе и саговорницу (*отишли*), другим на већи број људи (*почеле*), а трећим поново на себе и саговорницу (*седеле*). Ни у овом исказу нема знакова утицаја, ни лингвистичких ни екстралингвистичких фактора. Против тога да се у првом случају ради о употреби стандарда говори и екавски рефлекс јата у негираном глаголу испред перфекта који – иако има неодређену дисперзију у грађи па се сматра да је у вернакулару готово једнак са икавским рефлексом у овом облику (в. фусноту 16) – несумњиво јесте дијалекатска форма²². На основу тога се закључује да говорница у овом исказу употребу разнородних форми не сматра релевантном или да је чак и не региструје.

9) Од кад дошли моји ја пре један нисам устајала.

10) Али једне годіне ако несмо отишли до четіри, у пет почеле, смо седеле цео сат у ц'кву.

Битно је нагласити да без обзира на употребу наставка у радном глаголском придеву у множини у 3. л. мн. опстаје његова употреба без помоћног глагола (примери 6, 7, 8, 9 и 10), па да се промена заправо односи само на наставке у РГП. То указује на већу отпорност граматицизованих језичких средстава²³ у односу на употребу наставака у изградњи облика, које говорници лакше уочавају и разликују према варијететима у којима се користе²⁴. С обзиром на то може се закључити да су у овом облику забележени зачеци промене.

6.3. Футур први

Футур први у сиринићком говору гради се од граматицизованог *ће* и презента одговарајућег лица (Младеновић, 2019: 671).²⁵ Такав модел футура јесте једна од балканистичких црта у српским говорима (Ивић, 2001: 151, Младеновић, 2013: 351–352). Олга Мишеска-Томић код овог балканизма разликује

²² Употреба екавског, односно икавског рефлекса јата у одричном облику глагола *бити* у материјалу веома је разнолика и морала би се испитати на грађи већег обима. Због тога се у овом раду и једна и друга сматрају једнаким, односно рачунају за неутралне.

²³ Граматицизација се овде разуме према њеној најобухватнијој дефиницији, као настанак и развој нових категорија (Heine, 2003: 575), па се према томе што се и граматичке категорије даље могу граматицизовати (Ibid.), употреба радног глаголског придева без помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. перфекта супротставља стандарднојезичкој форми перфекта.

²⁴ Значај свести говорника о некој језичкој форми и степена апстракције који се ње тиче примећује и Лабов, када је реч о промени стила говорења заснованој на употреби различитих језичких регистара: „style-shifting is related to the degrees of social awareness of a linguistic variable by members of the community, which in turn is based on the level of abstractness in the structures involved“ (Labov, 2002: 86).

²⁵ У њему, као и у осталим говорима призренско-тимочке зоне, у овом облику се неће наћи инфинитив (Ивић, 2001: 150–151).

три модела: а) помоћни глагол може бити у личном облику и праћен конструкцијом *да* + презент (односно субјунктивом), б) помоћни глагол може бити у неличном облику, тј. граматикализован са субјунктивним конструкцијама и в) нелична (граматикализована) форма помоћног глагола са главним глаголом у оном времену у којем би био у субјунктивној конструкцији, али без маркера те конструкције (Мишеска-Томић, 2004: 38). У осталим говорима призренско-тимочке зоне степен граматикализације овог облика као и употреба субјунктивног маркера *да* може варирати (исп. нпр. Мирић, 2017, 2018),²⁶ док се у сиринићком говору увек користи граматикализована форма помоћног глагола *хте-ти* 3. л. јд. и презент одговарајућег лица, како је и у бугарском, македонском, модерном грчком и арлијском ромском (о футуру у овим језицима в. Friedman, 2000, Асенова, 2002, Мишеска-Томић, 2004). У грађи одступања од ове норме чине два исказа у којима се јављају облици футура првог, један 1. л. јд. и један у 2. л. јд., док дијалекатских има 33. Стандард је у овом облику заступљен у свега 6%. Први исказ (пример 11) јесте цео на стандарду као последица тенденције говорнице да осим помоћу интонације посебно стилизује и истакне тај исказ употребом средстава из другог варијетета, како је примећено и у деклинацији (в. у Рецић, 2021: 295). У другом исказу (пример 12) употреба помоћног глагола у личном облику корелира са променом места акцента у личном имену и код изведенице помоћу суфикса *-ица*, појавама забележеним и у другим исказима са стандарднојезичком цртом. У овом исказу региструје се промена тембра која указује на тепање, што је додатан знак да је исказ маркиран. Примери (11 и 12) међусобно се разликују по томе што је у првом употребљен прост облик футура првог, а у другом сложен. Облик футура првог у примеру (12) могао би се сматрати блискијим сиринићком говору, захваљујући томе што се и у сиринићком говору може, премда веома ретко, пронаћи као средство изразитог истицања (Младеновић, 2019: 672). Он се ипак убраја у групу стандарднојезичких црта како због тога што и сам представља средство за истицање у говору, тако и зато што је исказ у којем се налази маркиран.

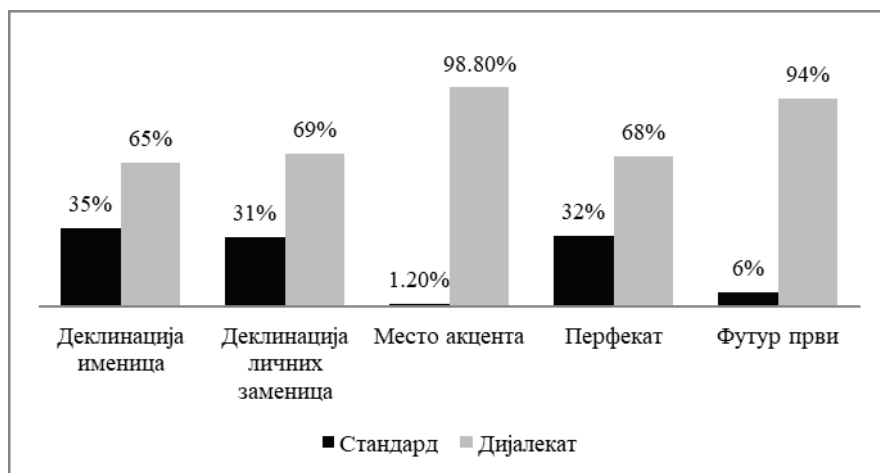
11) Ђво их. Ђорба са Воддемором, молићу лепо, уживо са сета.

12) Марија, колки ти је стомак, бебице мале ћеш да ми родиш.

7. Дискусија

На графикону 1 представљена је процентуална заступљеност стандарднојезичких и дијалекатских форми пронађених у датом корпусу у овом и претходном истраживању (Рецић, 2021). На тај начин се могу упоредити прилике у акценту, перфекту, футуру првом и деклинацији именица и личних заменица.

²⁶ Варијација је ипак ограничена: само у 1. л. јд доминира флективан облик помоћног глагола, док је у другим облицима заступљена граматикализована форма.

Графикон 1. Процентуална заступљеност стандарднојезичких и дијалекатских форми у грађи.

Процент употребе стандарднојезичких црта код футура првог (6%) и у акценту (1,2%) веома је мали у односу на остале категорије. Њихова појава у футуру првом се може објаснити помоћу корелације са спољашњим варијаблама, што значи да је проценат индикативан за то да се не ради о промени, већ о контекстуално условљеној употреби различитих облика. Испитиване појаве у акценту разликују се од осталих по томе што се јављају пре свега у вези са унутрашњим варијаблама, односно као пратиоци других стандарднојезичких елемената.

Процент стандарднојезичких форми у деклинацији именица (35%), личних заменица (31%) и у перфекту (32%) веома је сличан и виши у односу на остале. Квалитативна анализа указује да између деклинације и перфекта у том погледу постоји разлика. Сви примери стандарднојезичке деклинације налазе се или у маркираним исказима или у оквиру идиома. Упркос високом проценту стандарднојезичких црта у деклинацији, разграничење стандардне и дијалекатске норме у овој категорији и маркираност исказа у којима се оне јављају упућују на то да се ради о стабилности тог дела дијалекатског система. У случају перфекта висок проценат употребе стандарднојезичких црта у једном делу облика, њихова појава у неутралном исказу и интерференције у разграничењу дијалекта и стандарда указују на почетак промене у овом облику код конкретних саговорница.

8. Закључак

Анализа деклинације именица и личних заменица у претходном раду (Рецић, 2021) и места акцента, перфекта и футура првог у овом, као и њихово међусобно поређење, омогућили су обухватније сагледавање особености говора млађих говорника на руралном, тј. мање урбаном подручју Сиринићке жупе. Стање у акценту јесте интердијалекатско, с обзиром на то да се у ретким случајевима одсту-

пања од дијалекатске нормe мења дистрибуција, али не и квалитет. Промена места акцента представља само пропратни елемент већ постојећим стандарднојезичким цртама. Малобројни примери стандарднојезичке употребе футура првог налазе се у маркираним исказима, односно у онима у којима се препознаје говорникова интенција да посебно стилизује или истакне исказ, са циљем да пренесе додатни смисао. За разлику од њих, стандарднојезичке форме перфекта јављају се и у неутралним исказима, што упућује на њихову већу адаптацију у говору. У перфекту долази до разградње у 3. л. мн. у којем опстаје дијалекатско начело да се не користи помоћни глагол, док се у радном глаголском придеву користи стандарднојезички наставак. Поређење са резултатима истраживања у оквиру стандарднојезичке деklinације (именице 35%, личне заменице 31%) показало је да је њој процентуално најближи перфекат (32%), међутим, квалитативна анализа је показала да се ради о веома различитим случајевима. Док су у перфекту забележени зачеци промене, у деklinацији су стандарднојезичке форме коришћене у маркираним исказима, исто као и оне у футуру првом, процентуално мало заступљеном (6%).

На основу анализе у овом раду, заједно са претходним истраживањем, могу се трасирати правци потенцијалних даљих истраживања говора младих на мање урбаном подручју. С обзиром на то да је анализа рађена на малом узорку, она само указује на тенденције које би требало испитати на обимнијој грађи. Осим тога, маркирана употреба присутних форми стандардног српског језика упућује и на могућности испитивања диглосије. Случајеви мешања стандарднојезичке и дијалекатске нормe указују и на утицај који стандардни српски језик може имати на овај говор и изазвати промене у њему. Да би се могло са сигурношћу говорити о променама у говору, било би добро спровести истраживања овога типа и на узорку говора старијих саговорника. Стога би испитивање говора младих на овом подручју било вишеструко корисно, и у погледу одржања дијалекта, али и његових развојних тенденција.

Литература

- Асенова, П. (2002). *Балканско езикознание*. В. Търново: Фабер.
- Белић, А. (1905). Дијалекти источне и јужне Србије. *Српски дијалектолошки зборник I*, VII–CXII, 1–674.
- Бошњаковић, Ж. и др., (2009). *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Бошњаковић, Ж. (2009а). Испитивање градских говора у Србији. У Ж. Бошњаковић (Ур.), *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине* (стр. 47–76). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Бошњаковић, Ж. (2016). Прилог српској урбаној дијалектологији (језичке напомене уз један дорђолски идиолекат), *Јужнословенски филолог LXXII* (3–4), 111–136.
- Бугарски, Р. (2009). Теоријске основе урбане дијалектологије. У Ж. Бошњаковић (Ур.), *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине* (стр. 13–31). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.

- Ивић, П. (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јањић, М. (2011). *Говор младих Врањанаца: од дијалектизама до англицизама*. У: Р. Жугић (Ур.), *Дијалекат – дијалекатска књижевност* (стр. 109–115). Лесковац: Културни центар.
- Јањић, М., Чутура, И. (2012). *Дискурс младих на дијалекатском подручју: урбани дијалекат као резултат језичке хибридизације*. У: В. Лопичић, Б. Мишић Илић (Ур.), *Језик, књижевност, комуникација: језичка истраживања* стр. (332–348). Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Мирић, М. (2017). *Степен граматикализације футура првог у тимочким говорима*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXI/1, 133–164.
- Мирић, М. (2018). *Граматикализација футура првог и изостављање субјунктивног маркера да*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXI/2, 89–125.
- Михајловић, Ј. (1977). *Лесковачки говор*. Лесковац : Библиотека народног музеја.
- Младеновић, Р. (2013). *Говор јужнокосовског села Гатње. Монографије 18*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић, Р. (2019). *Говор северношарпланинске жупе Сиринић. Српски дијалектолошки зборник*, LXVI/1, 1–1050.
- Радић, П. (2018). *Творба речи и миксоглотија : прилози о суфиксацији у српском језику*. Београд : Друштво за српски језик и књижевност.
- Реметић, С. (1996). *Српски призренски говор. Српски дијалектолошки зборник*, XLII, 319–614.
- Рецић, А. (2021). *Форме стандардног српског језика у сиринићком говору*. *Исходшта 7*, 291–306.
- Станковић, С. (1997). *Градски власотиначки говор(и) – социолингвистички процеси (опште карактеристике)*. У: М. Пантић (Ур.), *О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 9. 1996). Дани српскога духовног преображења IV* (стр. 167–179), Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“.
- Стевановић, М. (1950). *Ђаковачки говор. Српски дијалектолошки зборник XI*, 1–152.
- Тома, П. Л. (1998). *Говори Ниша и околних села*. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.
- Трајковић, Т. (2015). *Говор Прешева*. <<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/5537/Disertacija3464.pdf?sequence=6&isAllowed=y>>. Датум преузимања: 10.11.2020.
- Трајковић, Т. (2017). *Диглосија у српским дијалектима – степен испитаности. Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28-29. X 2016), књ. 1, (Српски) језик у комуникативној функцији*, 167-178.
- Трајковић, Т. (2018). *Говор Прешева у структуралној и варијационистичкој перспективи (као модел за дијалектолошка предвиђања)*. У М. Ковачевић, Ј. Петковић (Ур.), *Српски језик, књижевност, уметност. Књига I: Курс опште лингвистике. Зборник радова са XII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 27–28. X 2017. године* (стр. 173–181). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

- Трајковић, Т., Михајловић, М. (2020). Говор Врања кроз призму диглосивности. *Јужнословенски филолог*, 76/1, 77–105.
- Dragojevic, M., Gasiorek, J., Giles, H. (2014). Accommodative Strategies as Core of the Theory. In H. Giles (Ed.), *Communication Accommodation Theory: Negotiating Personal Relationships and Social Identities across Contexts* (36–59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ervin-Tripp, S. (2002). Variety, style-shifting, and ideology. In P. Eckert, J. R. Rickford (Eds.), *Style and Sociolinguistic Variation* (pp. 44–56). Cambridge University Press.
- Finegan, C. R., Biber, D. (2003). Register variation and social dialect variation: the Register Axiom. In P. Auer, A. Ludwigs, F. Hinskens (Eds.), *Dialect Change Convergence and Divergence in European Languages*, 11 (pp. 235–267). Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, V. (2000). Romani in the Balkan Linguistic League. In Tzitzilis, Chr. and Symeonidels, Kh. (Eds.), *Valkanikē Glōssologia: Sygkhronia kai Diakhronia/Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*, (pp. 95–105). Thessaloniki: University of Thessaloniki.
- Friedman, V. (2002). Macedonian. *Languages of the World / Materials* 117. Munich: LinCom Europa.
- Heine, B. (2003). Grammaticalization. In B. D. Joseph, R. D. Janda (Eds), *The Handbook of Historical Linguistics* (pp. 575–601). Blackwell Publishing.
- Meermann, A. (2015). Truncated Perfect in Serbian: A Marker of Distance?. In Sonnenhauser, B., Meermann, A. (Eds.) *Distance in Language: Grounding a Metaphor* (pp. 95–116), Cambridge Scholars Publishing.
- Mišeska-Tomić, O. (2004). Balkan Syntax and Semantics. *Linguistics Today* 67. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mišeska-Tomić, O. (2006). Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features. *Studies in Natural Language and Linguistic Theory* 67. Dordrecht: Springer.
- Labov, W. (2002). The anatomy of style-shifting. In P. Eckert, J. R. Rickford (Eds.), *Style and Sociolinguistic Variation* (pp. 85–108), Cambridge University Press.
- Labov, W. (2006). *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge University Press (second edition).
- Sonnenhauser, B. (2013). ‘Evidentiality’ and point of view in Bulgarian. *Săpostavitelno ezikoznanie* 2–3, 110–130.

Andela Redžić

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE USE OF DIALECTAL AND STANDARD FORMS IN THE SPEECH OF THE YOUTH IN SIRINIĆ

Summary

This paper focuses on the presence of standard Serbian language forms in the speech of the youth in the Sirinić region. The Serbian dialect spoken in Sirinić belongs to the Prizren-South Morava type. Apart from the fact that young speakers have been

exposed to standard Serbian since the beginning of their schooling, their language is also influenced by the standard Serbian present in the media. The paper analyzes the accentual system, past tense and future tense I, after identifying forms originating in standard Serbian and their dialectal equivalents. Utterances containing standard language features were subject to a qualitative analysis. Changes in accent occur in connection to the presence of other standard language features in the same utterance. Regarding the past tense, standard forms are noticed in the part of the present active plural participle, while for the third person plural the dialectal principle still applies, meaning the auxiliary verb is omitted. Standard forms of the future tense I were encountered only in two utterances that are intonationally marked, and indicate an additional meaning of the statement. The analysis of the accentual system and of the form of future tense I indicates that the persistence of the dialect in the examined material is high, and that the use of the standard Serbian language is usually intonationally and thematically marked, which means that we can talk about diglossia. In contrast, the decomposition of the third person plural of the past tense, in which the dialectal principle of not using an auxiliary verb survives, while the standard suffix is used for the present active participle, indicates a change in the speech of younger interlocutors, therefore researching their language is also important for revealing developmental tendencies of the dialect.

andjela.redzic@gmail.com